

DARINA TARCSIOVÁ*

Nepočujúci, posunkový jazyk a kultúra Nepočujúcich¹ ako neoddeliteľná súčasť kultúry majority v európskom priestore²

TARCSIOVÁ, D.: Deaf people, sign language, and Deaf culture are integral parts of the majority culture in the European area. *Slavica Slovaca*, 59, 2024, No 3, pp. 596-603 (Bratislava).

Sign language is an integral part of the pedagogy of the hearing impaired, but other scientific disciplines are also devoted to it Deaf Studies, which has no tradition in our country. Its acceptance and use are implemented in international and national documents in the field of education, culture, and social affairs. Sign language also plays an important role in the identification of people with hearing impairment, and the current division into deaf people with capital N (Deaf) and deaf people with small n (deaf) is no longer satisfactory. The wider society's awareness of bimodal bilingualism, the specifics of the Deaf community and culture, can contribute to positive changes in the perception of them, within the framework of social inclusion. The presented information is also part of the culture of the Slovak Republic, a wider awareness of the majority is needed.

Deaf person, Sign Language, Bimodal bilingualism, Biculturalism, Identification.

Úvod

Výskyt osôb so stratou sluchu závisí od množstva faktorov a potvrdzujú to aj údaje Svetovej federácie nepočujúcich, podľa ktorých je na celom svete 70 miliónov nepočujúcich, 20 % z nich je na severnej pologuli a 80 % na južnej pologuli.

Svetová zdravotnícka organizácia (WHO) v Správe o hluchote³ prognózuje, že v roku 2050 bude na zemeguli 2,5 miliardy osôb s rozličným stupňom poruchy sluchu. Až 700 mil. z nich bude potrebovať nejakú formu rehabilitácie a vytvárať podmienky na prekonávanie dôsledkov straty sluchu v bežnom živote, pričom WHO poukazuje na potrebu využívania národných posunkových jazykov pri ich vytváraní.

Nepočujúci, posunkový jazyk a jeho používatelia

Posunkový jazyk je prioritne využívaný nepočujúcimi, tvoriacimi najmenšiu skupinu osôb so stratou sluchu, ktorá sa opisuje aj prostredníctvom tzv. pravidla 90% percent. Medzinárodné

* Prof. PaedDr. Darina Tarcsiová, PhD., <https://orcid.org/0000-0002-4640-0320>. Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Račianska 59, 813 34 Bratislava. darina.tarcsiova@fedu.uniba.sk

¹ V príspevku používame termín Nepočujúci (s veľkým N) na popis skupiny osôb s ťažkou stratou sluchu, ktorá sa identifikuje ako jazyková a kultúrna menšina a rovnako to platí aj pri pojme kultúra Nepočujúcich.

² Príspevok je čiastkovým výstupom projektov KEGA č. 018UK-4/2023 *Výtvorenie a implementácia nových didaktických prostriedkov na osvojovanie, rozvíjanie a hodnotenie špecifických komunikačných foriem detí a žiakov so zmyslovým postihnutím* a VEGA č. 1/0478/23 *Posunkový jazyk a posunková komunikácia a ich využívanie v špeciálnej a inkluzívnej pedagogike na rozvíjanie komunikačnej kompetencie vybraných skupín detí a žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami*.

³ World Health Organization: World report on hearing. World Health Organization, 2021. <https://iris.who.int/handle/10665/339913>.

štatistiky ukazujú, že 90% nepočujúcich detí sa rodí do počujúcej rodiny a naopak dvaja nepočujúci zvyčajne majú počujúce dieťa. Čiže 90% nepočujúcich detí má počujúcich rodičov a 90% nepočujúcich dospelých má počujúce dieťa.⁴ Zároveň 90% nepočujúcich sa vydáva a žení medzi sebou navzájom. To ovplyvňuje komunikačné formy využívané v rodine, ale aj identifikáciu sa členov rodiny – počujúcich aj nepočujúcich.

Pohľad na osoby s poruchou sluchu, ich identifikáciu a komunikáciu je ovplyvnený aj vednou disciplínou – medicína, špeciálna pedagogika a kultúrna antropológia.⁵ V tomto príspevku chápeme nepočujúcich ako jazykovú menšinu a posunkový jazyk ako jedinečný prvok ich kultúry.

Okrem samotných nepočujúcich, sú používateľmi posunkového jazyka aj osoby nedoslýchavé, CODA deti (Child of Deaf Adult, čiže počujúce deti nepočujúcich rodičov), počujúci rodičia nepočujúcich detí, tlmočníci posunkového jazyka, známi, priatelia, záujemcovia o túto problematiku a aj niektoré skupiny odborníkov (špeciálni pedagógovia, logopédi, psychológovia, atď.). Aj medzi osobami s ťažkou stratou sluchu sú osoby, ktoré posunkový jazyk neovládajú, teda ani nevyužívajú, preto sa niekedy používa aj termín používateľ posunkového jazyka a Krausneker⁶ odhaduje, že ide o jedno promile obyvateľov v Európe, na Slovensku potom o cca 5 500 osôb.

Posunkový jazyk a pedagogika sluchovo postihnutých

Prvú vzdelávaciu inštitúciu pre „hluchonemých“ založil Abbé Charles-Michel de l'Épée, tvorca tzv. posunkovej metódy vyučovania, v roku 1770 v Paríži.⁷ Následne sa rozvíjali aj metódy preferujúce hovorený a odmietajúce posunkový jazyk (orálne metódy), pričom neskôr došlo medzi ich zástancami k nezhodám. V druhej polovici 19. st. spor vyvrcholil a Milánsky kongres učiteľov nepočujúcich (1880) prijal uznesenie, že jedinou metódou vzdelávania nepočujúcich je metóda čistej orálnej reči. Podľa Cleveho⁸ bol kongres najväčšou katastrofou pre komunitu Nepočujúcich v modernej dobe, pretože priniesol aj sociálnu frustráciu, oslabil kultúrne dedičstvo Nepočujúcich, znížil efektivitu vyučovania a oslabil rozvíjanie vedeckých poznatkov o žiakoch so stratou sluchu.

Intenzívnejší výskum posunkového jazyka začal až v 70. rokoch 20. storočia a realizuje sa dvomi smermi: akademickým a vzdelávacím.⁹ Pedagogický smer sa zameriava na jeho implementáciu do vzdelávacieho prostredia, akademický na samotný posunkový jazyk a výskum jeho štruktúry.

V 90. rokoch, sa zvýšilo povedomie o posunkových jazykoch a Európsky parlament prijal dve rezolúcie (1988 a 1998). V nich uznáva národné posunkové jazyky a členské štáty vyzýva, aby ich využívali v rozličných oblastiach života, podporovali jeho vyučovanie, tvorbu slovníkov, výskum, ale aj výmenu informácií. Dôležité je aj odporúčanie Rady Európy č. 1598 z roku 2003 – Ochrana posunkových jazykov v členských štátoch Rady Európy. V nich RE: 1. uznáva posun-

⁴ Tarciová, D.: Posunkový jazyk a vzdelávanie nepočujúcich. Bratislava: Iris, 2019. 316 s.; Ward, A.: The psycho-social impact on hearing children of deafness in their primary caregiver. Auckland: Auckland University of Technology, 2009. Dostupné na:

<https://openrepository.aut.ac.nz/server/api/core/bitstreams/4e58dc2c-769e-45d0-b28f-70c9c30bcacb/content>; Hoffmeister, R.: Border Crossings by Hearing Children of Deaf parents: The Lost History of Cudas. In Dirksen, H. – Bauman, L. (eds.): Open your eyes, Deaf Studies Talking. Minnesota: University of Minnesota Press, 2008, s. 189-211.

⁵ Tarciová, D.: Posunkový jazyk a vzdelávanie nepočujúcich, c. d., s. 51.

⁶ Krausneker, V.: Bilingualer Unterricht für gehörlose VolksschülerInnen Vom Umgang mit Mehrsprachigkeit am Beispiel von GebärdensprachbenützerInnen. In: SWS-Rundschau, 2004, roč. 44, č. 3, s. 289-313.

⁷ Басова, А. Г. – Егоров, С. Ф.: История сурдопедагогики. Москва: Просвещение, 1984, s. 32

⁸ Cleve, J.: Gallaudet encyclopedia of deaf people and deafness. Volume 2. New York: McGraw – Hill, 1987, s. 445.

⁹ Brennan, M.: Linguistic Perspectives. In Tervoort, B. T. (ed.): Signs of Research. Amsterdam: The Institute of General Linguistics of the University of Amsterdam, 1986, s. 1-16.

kové jazyky ako časť kultúrneho bohatstva Európy, 2. uznáva ich ako kompletne a prirodzené prostriedky komunikácie nepočujúcich ľudí. 3. domnieva sa, že oficiálne uznanie posunkových jazykov bude podporovať odborné vzdelávanie, nábor a udržanie väčšieho počtu tlmočníkov, 4. vyžaduje poskytnúť vzdelanie v posunkových jazykoch pre nepočujúcich, 5. vyžaduje vyškoliť učiteľov a pripraviť ich na prácu s nepočujúcimi deťmi a žiakmi.

V súčasnosti sa vychádza pri riešení života osôb s postihnutím hlavne z Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím,¹⁰ ktorý taktiež uznáva právo nepočujúcich na využívanie posunkového jazyka. Pre pedagogiku sluchovo postihnutých je najdôležitejší článok 24 – Vzdelávanie, v ktorom majú štáty umožniť štúdium posunkového jazyka, zabezpečiť, aby sa nepočujúcim a hluchoslepým osobám, poskytovalo vzdelávanie v takých jazykoch, spôsoboch a prostriedkoch komunikácie, ktoré sú pre ňu najvhodnejšie.

Uznanie posunkového jazyka na medzinárodnej úrovni viedlo aj k jeho akceptácii na národnej úrovni. Na Slovensku to bol Zákon o posunkovej reči nepočujúcich (1995), ktorý sa implementoval do ďalších legislatívnych predpisov a v roku 2019 bol Slovenský posunkový jazyk oficiálne zapísaný do Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenskej republiky.

Štúdie o nepočujúcich (Deaf Studies)

Posunkový jazyk sa skúma v rozličných vedách, vznikla aj samostatná vedná oblasť Štúdie o nepočujúcich (Deaf Studies), ktoré sa zaoberajú skúmaním sociálneho života nepočujúcich, nielen ako skupiny, ale aj jednotlivcov, realizujú sa aj študijné programy s rovnakým názvom.

Nepočujúci mali/majú silnú tendenciu sa stretávať a bola pre nich typická migrácia do väčších miest, kde si zakladali organizácie a navštevovali kluby. Vytváranie takejto komunity súvisí aj s tým, že jazyk a komunikácia sú najdôležitejšími rysmi sociálneho a jazykového vývinu a pre nepočujúcich (aj pre deti) sú významné aj preto, lebo sprostredkujú im informácie a poznatky, významne formujú ich identitu a naznačujú ich príslušnosť k určitej komunite. Napríklad teória kultúrneho kontextu zdôrazňuje ako samostatný tretí faktor skúsenosť všetkých doterajších generácií daného spoločenstva, ktorá je súčasťou spoločenskej kultúry a dieťaťa a jeho okoliu ju sprostredkuje a tým ho formuje.¹¹ Na rozdiel od konštruktivismu, teória kultúrneho kontextu poskytuje väčší priestor sociolingvistiky a jej základným rysom je téza o dôležitosti spoločenského kontextu pre jazykový (komunikačný) vývin dieťaťa. Vychádzajúc z týchto teoretických základov, tvrdíme, že aj posunkový jazyk, bez ohľadu na jeho modalitu, zohráva rovnakú úlohu pre nepočujúce osoby.

Bimodálny bilingvizmus

V 80. rokoch 20. storočia sa problematika bilingvizmu dostala aj do pedagogiky sluchovo postihnutých. Termín bilingvizmus sa spája často iba s hovorenými jazykmi, ak však pridáme posunkový jazyk, vzniká situácia, v ktorej vystupujú dva jazyky s rozličnou modalitou.¹² Pri hovorených jazykoch je využívaný len jeden výstupný kanál – reč, pri posunkovom (bimodálnom) bilingvizme sú dva kanály, reč a posunky. Zároveň má osoba, vzhľadom na svoju ťažkú poruchu sluchu, k jednému z nich sťažený, resp. nemožný prístup.¹³

¹⁰ Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím – oznámenie č. 317/2010 Z.z. 2010 [online]. Dostupné na internete: <http://www.ksubb.sk/files/317-2010-Dohovor.pdf>.

¹¹ Šebesta, K.: Od jazyka ke komunikaci – didaktika českého jazyka a komunikační výchova. Praha: Karolinum, 1999. 157 s.

¹² Tarciová, D.: Posunkový jazyk a vzdelávanie nepočujúcich, c. d., s.116

¹³ Bishop, M. – Hicks, S. L. (eds.): Hearing, Mother-Father Deaf. Hearing people in deaf families. Washington: Gallaudet

Podľa Grosjeana „bilingvizmus nepočujúceho dieťaťa zahŕňa posunkový jazyk používaný spoločenstvom Nepočujúcich a jazyk používaný počujúcou väčšinou. V závislosti od dieťaťa môžu mať obidva jazyky rôznu úlohu, niektoré budú dominantné v posunkovom jazyku, iné v jazyku počujúcich, niektoré budú vyvážené v oboch jazykoch.“¹⁴ Tento pohľad na bilingvizmus nepočujúcich v súčasnosti je široko akceptovaný teoretikmi, ale aj praktikmi v pedagogike nepočujúcich.

Výskum komunikácie bimodálnych bilingvistov popísal výnimočné javy, ktorými sú code-switching (prepínanie kódov) a code-blending, resp. code-mixing (prelínanie, mixovanie kódov). Bimodálni bilingvisti majú možnosť medzi posunkami a slovami prepínať (switching), alebo ich môžu produkovať simultánne (blending). Zistilo sa, že neprestanú hovoriť, keď posunkujú, resp. naopak, neprestanú posunkovať, keď niečo hovoria. To znamená, že miesto code-switching produkujú code-blending,¹⁵ u monomodálnych bilingvistov môže ísť len o code-switching.

Aj v bimodálnom bilingvizme úroveň hovoreného a posunkového jazyka variuje. Prípady, keď sú obidva jazyky zvládnuté na identickej úrovni, sú výnimočné. Oveľa častejšie sa vyskytujú prípady, keď je jeden z jazykov dominantný, pričom závisí od mnohých faktorov, ktorý jazyk to bude (strata sluchu, rodinné prostredie, charakter ranej starostlivosti, členstvo v komunite Nepočujúcich atď.). Populácia bimodálnych bilingvistov je heterogénna a takéto definovanie bimodálnych bilingvistov je akceptovateľné aj pre počujúcich rodičov nepočujúcich detí, ktorí zvyčajne preferujú osvojenie hovoreného jazyka.¹⁶

Je zrejmé, že 1. nie každý nepočujúci je/musí byť bilingválny, 2. to, či sa nepočujúci stane bilingvistom, závisí od rozličných faktorov, 3. jedným z najdôležitejších faktorov je uvedenie si významu komunikácie v posunkovom jazyku rovnako ako v jazyku počujúcej väčšiny rodičmi dieťaťa, ako aj dieťaťom samotným, 4. situácia nepočujúcich je špecifická.

Kultúra a spoločenstvo Nepočujúcich

Pojmy kultúra a spoločenstvo Nepočujúcich sa stali na konci 20. storočia súčasťou viacerých vedných odborov. V súčasnosti je vo väčšine vyspelých krajín, vrátane Slovenska využívaný a s pojmom Nepočujúci (s veľkým N) a kultúra a komunita/spoločenstvo Nepočujúcich sa bežne stretávame.¹⁷

Kultúra Nepočujúcich sa od kultúry počujúcich líši v tom, že je viazaná vo veľkej miere na zrak a ide o tzv. postojovú hluchotu, t. j., že sa človek s daným spoločenstvom stotožňuje, a že ho ostatní prijímajú. Podľa Vojtechovského, „komunit Nepočujúcich je veľmi veľa, ale spája ich len jedna, rovnaká kultúra Nepočujúcich a spoločný jazyk, nespája ich národ, či vyznanie.“¹⁸

Špecifikom jazykovej menšiny Nepočujúcich je, že členstvo v nej nie je dané narodením nepočujúceho dieťaťa (pravidlo 90%), ale prebieha enkulturácia prostredníctvom kontaktov

University Press, 2008. 310 s.; Emmorey, K. et al.: Bimodal Bilingualism. In Bishop, M. – Hicks, S. L. (eds.): *Hearing, Mother-Father Deaf*, c. d., s. 3-44.

¹⁴ Grosjean, F.: Právo nepočujúceho dieťaťa dospieť k bilingválnosti. In: Efeta, otvor sa, 2000, roč. 10, č. 1, s. 17-18.

¹⁵ Grosjean, F.: Právo nepočujúceho dieťaťa dospieť k bilingválnosti, c. d.

¹⁶ Hovorková, S. – Rzymanová, M. – Tarcsiová, D.: *Máme dieťa s poruchou sluchu I*. Bratislava: Nadácia Pontis, 2018. 546 s.

¹⁷ Ertling, C. J. – Johnson, R. C. – Smith, D. L. – Snider, B. D.: *The Deaf Way: Perspectives from the International Conference on Deaf Culture*. Washington, DC: Gallaudet University Press, 1994. 907 s.; Strnadová, V.: *Současné problémy české komunity neslyšících I. Hluchota a jazyková komunikace*. Praha: FF UK, 1998. 279 s.; Woll, B. – Ladd, N. P.: *Cross-Cultural Studies of Deaf Communities*. In Marschark, M. – Spencer, P. E. (eds.): *Handbook of Deaf Studies: Language and Education*. Oxford: Oxford University Press, 2003, s. 151-163.

¹⁸ Vojtechovský, R.: Úvod do kultúry a sveta Nepočujúcich. Bratislava: Myslím – centrum kultúry Nepočujúcich, 2011, s. 124.

s komunitou v škole alebo prostredníctvom programov, do ktorých sú zapojení dospelí členovia komunity Nepočujúcich, prípadne CODA deti. Takýto proces enkulturácie býva zavŕšený osvojením si posunkového jazyka a identifikáciou sa s ním, ako s jedným z prvkov kultúry Nepočujúcich, k čomu môže dôjsť až pri ukončení školskej dochádzky, prípadne aj neskôr.

Pri teoretickom vymedzení spoločnosti a kultúry Nepočujúcich sa vyskytujú aj tieto pojmy – **audismus a deafhood**, ktoré sa používajú v angličtine, bez prekladu.

Audismus – označuje názory, spôsoby správania a predstavy, ktoré diskriminujú nepočujúcich (predstavy založené na stereotypoch voči nim). Môže sa prejavovať názormi o nadradenosti kultúry počujúcich, že strata sluchu znamená „životnú tragédiu“ a že nepočujúci by sa mali čo najviac snažiť prispôbiť sa počujúcemu svetu. Audismus znamená aj právo rozhodovať o nepočujúcich zo strany počujúcich.¹⁹

Termín *deafhood* zaviedol nepočujúci Paddy Ladd. P. Ladd odmieta medicínsky model hluchoty – je to protipól medicínskeho termínu hluchota označovaného *deafness*. P. Ladd tvrdí, že *deafhood* je skôr „proces“ ako konečný stav. Prostredníctvom neho sa nepočujúci snažia vyjadrovať o sebe pozitívne, prezentovať sa a akceptovať to, že sú nepočujúci. P. Ladd tvrdí, že byť nepočujúcim má pre ľudstvo aj pozitívny rozmer a hluchota tak nemusí byť liečená.²⁰

Miera blízkosti či vzdialenosti od noriem počujúcich je kritickým rozmerom života komunity Nepočujúcich. Mnohé pohľady totiž preceňujú postavenie tejto komunity či možnosti posunkovej komunikácie. Vzťahy s počujúcimi sú väčšinou podmienené potrebou nepočujúcich uspieť na pracovnom trhu, preto musia akceptovať aj „počutie“. Nepočujúci vynakladajú veľa úsilia na dosiahnutie tohto cieľa, ich úspech v určitej miere závisí aj od akceptácie a ústretovosti počujúcich. Spomínaná polarita je výrazným aspektom prejavu kultúry Nepočujúcich a tento aspekt zoslabne až vtedy, keď sa spoločnosť viac otvorí posunkovému jazyku a komunite Nepočujúcich.²¹

Termín kultúra Nepočujúcich zahŕňa v širšom slova zmysle jazyk, vieru, sociálne formy, normy správania, hodnotový systém a tradície. Kultúru Nepočujúcich tvorí aj množstvo zvykov, tradícií, ktoré odzrkadľujú špecifika života pri absencii zvuku a realizujú sa v rámci komunikácie. Je mimoriadne náročné popísať široké spektrum odlišností, keďže nepočujúcim sa mnohé pravidlá zdajú byť všeobecne platné, no pritom sú len lokálne. Na druhej strane sa mnohým zvyklostiam pripisuje jedinečný charakter prítomný len v posunkovej komunikácii, avšak dané formy komunikácie, správania možno nájsť takmer na všetkých kontinentoch aj u počujúcich. Napriek tomu existujú určité znaky, ktoré sa vyskytujú vo všetkých komunitách Nepočujúcich a sú pre nich charakteristické.

Priekopník v tejto oblasti J. Kyle,²² hovorí o aspektoch spoločenstva, na ktorých je všeobecná zhoda a medzi nich patria: pravidlá správania, zvyky, tradície, kultúra samotná.

Poznať kultúru Nepočujúcich, hlavne pravidlá správania je vhodné nielen pre odborníkov, ale aj pre aj členov majority. Vyhnú sa tým: 1. hodnoteniu ich správania/konania na základe pravidiel počujúcej majority, 2. nedorozumeniam v komunikácii, 3. predsudkom, 4. neprimeraným reakciám zo strany samotných nepočujúcich.

Základné prvky kultúry Nepočujúcich môžeme nájsť vo všetkých oblastiach a štátoch, kde žijú a prirodzene sú ovplyvňované kultúrou majority (napr. neverbálna komunikácia). Najviac diskutované a skúmané sú pravidlá správania, ktorých je veľa, ale najznámejšie sú: tleskanie

¹⁹ Lane, H. – Hoffmeister, R. – Bahan, B.: *A Journey into the Deaf-World*. San Diego: DawSignPress, 1996. 560 s.

²⁰ Ladd, P.: *Understanding deaf culture: in search of deafhood*. Clevedon: Cromwell Press Ltd., 2003. 503 s.

²¹ Lane, H. – Hoffmeister, R. – Bahan, B.: *A Journey into the Deaf-World*, c. d.; Woll, B. – Ladd, N. P.: *Cross-Cultural Studies of Deaf Communities*, c. d., s. 151-163.

²² Kyle, J.: *Die Gehörlosengemeinschaft: Kultur, Gebräuche und Tradition*. In: *Die Gebärdensprache in Forschung und Praxis*. Hamburg: Signum, 1990, s. 201-213.

nepočujúcich, používanie svetelnej signalizácie, želanie dobrej chuti, držanie ruky/rúk niekomu, keď posunkuje a kontrola prostredia.

Samostatným fenoménom v spoločenstve a kultúre Nepočujúcich sú medzinárodné podujatia. Ide o Medzinárodný deň nepočujúcich, Medzinárodný týždeň nepočujúcich a Medzinárodný deň posunkových jazykov, ktoré sa oslavujú v jednotlivých štátoch.

Medzinárodný deň nepočujúcich sa koná od roku 1958, každú štvrtú septembrovú nedeľu, na podnet Svetovej federácie nepočujúcich. Od roku 2009 sa oslavuje počas posledného týždňa v septembri Medzinárodný týždeň nepočujúcich, ktorého súčasťou je aj Medzinárodný deň posunkových jazykov (23. september), ktorý vyhlásilo Valné zhromaždenie OSN. Jeho cieľom je podporiť jazykovú identitu komunity Nepočujúcich, zvýšiť povedomie verejnosti o dôležitosti poznania posunkových jazykov a dôraz je kladený aj na nevyhnutnosť zachovať posunkové jazyky ako dôležitú súčasť jazykovej a kultúrnej rozmanitosti sveta.

Identifikácia osôb s poruchou sluchu

V pedagogike sluchovo postihnutých sa veľa priestoru venovalo bilingvizmu, ale oveľa menej bikulturalizmu. Odborníci²³ sa venovali tomu, čo znamená byť členom komunity Nepočujúcich, ale oveľa menej tými nepočujúcimi, ktorí sú aj súčasťou sveta počujúcich, čiže ktorí sú aj bikulturálni. V podmienkach Slovenskej republiky táto téma nie je súčasťou výskumu ani diskusií, ani zo strany dospelých Nepočujúcich nie je možné sledovať snahy o takéto nazeranie na seba, resp. na iné osoby s poruchou sluchu, skôr sa striktne dodržiava potreba identifikovať sa ako Nepočujúci, alebo naopak ten, kto do tejto skupiny nepatrí.

F. Grosjean²⁴ hovorí o troch kritériách, ktoré charakterizujú bikulturalizmus: 1. v rozličnej miere účasť na živote v dvoch, alebo viacerých kultúrach, 2. aspoň čiastočná adaptácia postojov, správania, hodnôt, jazyka týchto kultúr, 3. kombinácia a prelínanie rozličných aspektov kultúry. Niektoré aspekty (postoje, názory, hodnoty, správanie atď.) sú z jednej alebo z druhej kultúry, zatiaľ čo iné charakteristiky sú skôr kombináciou oboch spomínaných. Je zrejmé, že veľká časť nepočujúcich nielen využíva dva jazyky, ale aj žije v dvoch kultúrach. Teda sú nielen bilingválni, ale aj bikulturálni. Miera bikulturalnosti závisí od mnohých faktorov: napr. rodinné prostredie, stupeň straty sluchu, typ vzdelávania, pracovné uplatnenie, ale aj od dominantného jazyka. Delaporte²⁵ uvádza, že bikulturálne osoby sú schopné dobre sa prispôbiť prostrediu, v ktorom sa vyskytujú, a neprenášajú pravidlá správania z jedného do druhého (napr. tleskanie, upútavanie pozornosti...). Túto skutočnosť sme si často potvrdili aj pri stretnutiach nepočujúcich v rozličných prostrediach, kde bez problémov dokázali prepínať zaužívané spôsoby správania/kultúrne špecifiká.

Podobne ako v bilingvizme, aj v bikulturalizme nepočujúcich sú určité špecifiká, spomínajú sa zvyčajne dve základné odlišnosti:

a) veľa nepočujúcich sa akulturalizuje do spoločnosti nepočujúcich ako do svojej dominantnej kultúry relatívne neskoro (ako adolescenti, často až v dospelosti), vzhľadom na rodinné prostredie (90% z počujúcich rodín) a na prevládajúci typ vzdelávania (bez posunkového jazyka). U počujúcich prevláda akulturalizácia v ranom veku, keď sa dieťa zapája do dominantnej kultúry, ale zároveň aj do sekundárnej kultúry.

²³ Napríklad, Delaporte, Y.: *Les sourds, c'est comme ça. Ethnologie de la surdimutité*. Paris: Editions de la Maison des Sciences de l'Homme, 2002, 398 s.; Ladd, P.: *Understanding deaf culture*, c. d.

²⁴ Grosjean, F.: *Bilingualism, biculturalism, and deafness*. In: *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 2010, roč. 13, č. 2, s. 133-145.

²⁵ Delaporte, Y.: *Les sourds, c'est comme ça. Ethnologie de la surdimutité*, c. d.

b) väčšia časť nepočujúcich je dominantne akulturovaná do sveta Nepočujúcich, v počujúcom biculturalizme sledujeme väčšiu variabilitu. Časť je dominantná v jednej kultúre, ďalšia časť v druhej, ale vyskytujú sa aj jedinci, ktorí variujú medzi nimi.

S biculturalizmom sa spája aj identita a príslušnosť k jednej z kultúr. Hovorková – Rzymanová – Tarciová²⁶ tvrdia, že aj u nepočujúcich môžeme hovoriť o viacerých možnostiach. Osoba môže patriť ku kultúre Nepočujúcich, ku kultúre počujúcich, k žiadnej z týchto kultúr, alebo k obidvom kultúram. Ide o dlhý a často aj zložitý proces, existuje všeobecná zhoda odborníkov, že v súčasnosti je skupina nepočujúcich osôb viac heterogénna, ako tomu bolo v minulosti a môžeme v nej sledovať rozličné možnosti identifikácie. Okrem prelingválne nepočujúcich, ktorí od raného veku komunikujú (aj) posunkovým jazykom, sa vyskytujú ďalšie skupiny:

1. Nedoslýchavé osoby majú zvyčajne kontakty na obidva svety, aj chcú do obidvoch svetov patriť, ale často majú pocit, že sú z jedného, alebo aj obidvoch svetov vylúčené. Pre nepočujúcich sú málo „hluchí“ pretože ovládajú a využívajú hovorený jazyk, sú používateľmi sluchových pomôcok, ale hlavne neovládajú posunkový jazyk a pre počujúcich sú osobami, ktoré nepočujú a majú určité špecifiká v komunikácii. Môžu sa rozhodnúť žiť v obidvoch svetoch, vo svete počujúcich, alebo len vo svete nepočujúcich.

2. Nepočujúci, ktorí boli vzdelávaní v bežných školách alebo prostredníctvom orálnych metód a posunkový jazyk sa naučili až neskôr. Je otázkou individuálneho rozhodnutia, či budú patriť do obidvoch svetov, alebo len do jedného. Často ich do sveta Nepočujúcich privádzajú negatívne skúsenosti zo sveta počujúcich, ale aj vo svete nepočujúcich sa môžu stretnúť s odmietaním, napr. používatelia kochleárných implantátov.

3. Osoby, ktoré stratili sluch neskôr, často až v dospelosti, majú osvojený hovorený jazyk, chcú sa zapojiť do sveta Nepočujúcich, ale často majú reálne problém naučiť sa posunkový jazyk. Nie sú vždy akceptovaní, pretože ich považujú za orálnych nepočujúcich.

4. Počujúci, ktorí sú s komunitou veľmi úzko spojení. Ide o CODA deti, tlmočníkov, počujúcich rodičov ovládajúcich posunkový jazyk, počujúcich – posunkujúcich priateľov, partnerov atď. Ide o osoby, ktoré spĺňajú tri kritéria Grosjeana (pozri vyššie), čiže sú biculturalní, sami sa však takto neprezentujú/majú problém sa takto prezentovať a napriek tomu, že preberajú niektoré postoje, hodnoty atď., identifikujú sa zväčša ako počujúci.

Veľa detí a žiakov so stratou sluchu sa s posunkovým jazykom a s nepočujúcimi stretáva neskôr, často len v neformálnych podmienkach (pri stretnutiach s inými nepočujúcimi), preto nemajú reálnu možnosť sa stať bilingválnymi ani biculturalnými v ranom, resp. školskom veku, preto pre nich platia aj ďalšie vyššie spomínané možnosti.

Religiozita a posunkový jazyk

Vzdelávanie nepočujúcich sa začalo v kláštoroch a zároveň sa z tohto prostredia prebrala aj prstová abeceda, ktorá bola určená pre mníchov, ktorí zložili sľub mlčanlivosti.²⁷

Prvé ciele vzdelávania boli zamerané na náboženstvo, pričom sa vyžadovalo, aby žiaci zvládli účasť na kresťanských sviatostiach, bez ohľadu na metódu vzdelávania. V školách boli prítomní aj duchovní a mníšky, ktoré žiakov vyučovali, mnohé školy mali aj vlastné kaplnky.

Podobným spôsobom sa kreovalo vzdelávanie aj na Slovensku, toto smerovanie prerušilo obdobie socializmu.

Po roku 1989 vzniklo občianske združenie Kresťanské centrum nepočujúcich Slovenska, študenti, budúci kňazi sa učili posunkový jazyk a začali sa realizovať omše v posunkovom jazyku.

²⁶ Hovorková, S. – Rzymanová, M. – Tarciová, D.: Máme dieťa s poruchou sluchu I., c. d., s. 370.

²⁷ Басова, А. Г. – Егоров, С. Ф.: История сурдопедагогики, с. д., s. 17.

Náboženstvo ako predmet na školách pre sluchovo postihnutých vyučujú katechéti prostredníctvom posunkového jazyka a zároveň žiaci, podobne ako aj dospelý majú prístup k sviatostiam.

Aby sa čo najviac Biblia priblížila pre všetky osoby s poruchou sluchu, tak sa realizuje jej preklad do posunkového jazyka, pri ktorom sa vytvárajú aj nové posunky na pojmy, ktoré v posunkovej zásobe v súčasnosti neexistujú. Do kostolov a náboženských organizácií sa dostáva nielen posunkový jazyk, ale aj informácie o osobách s poruchou sluchu ich komunikačných a informačných bariérach a možnostiach ich prekonávania.

Záver

Nepočujúci sú súčasťou majority a aj posunkový jazyk je súčasťou kultúry majority. Ešte stále ale platí, že sa navzájom málo poznáme a možno aj preto dochádza k menším, či väčším nedorozumeniam, je ale zrejmé, že posunkový jazyk sa dostáva aj do kultúry majority a s ním aj viac informácií o nepočujúcich.

Deaf people, sign language, and Deaf culture are integral parts of the majority culture in the European area.

Darina Tarcsiová

Persons with hearing loss are part of the majority, while the deaf have specificities in several areas. Sign language is recognized at the national and international levels, while its application is required in several areas of life: education, culture, information, employment, and also identification. It is obvious that several processes that took place in other countries at the end of the 20th century or the beginning of the 21st century are still being solved in the conditions of the Slovak Republic today. Some specifics are only becoming known, e.g. bimodal bilingualism, biculturalism, identification possibilities of persons with disabilities, Deaf culture, Deaf community, etc.

The involvement of people with hearing impairment in the life of the majority is desirable for both parties, and it is obvious that it is necessary to create adequate conditions for this on the part of society, while education is very important. Even though the situation has improved, it is still necessary to implement additional measures in several areas.